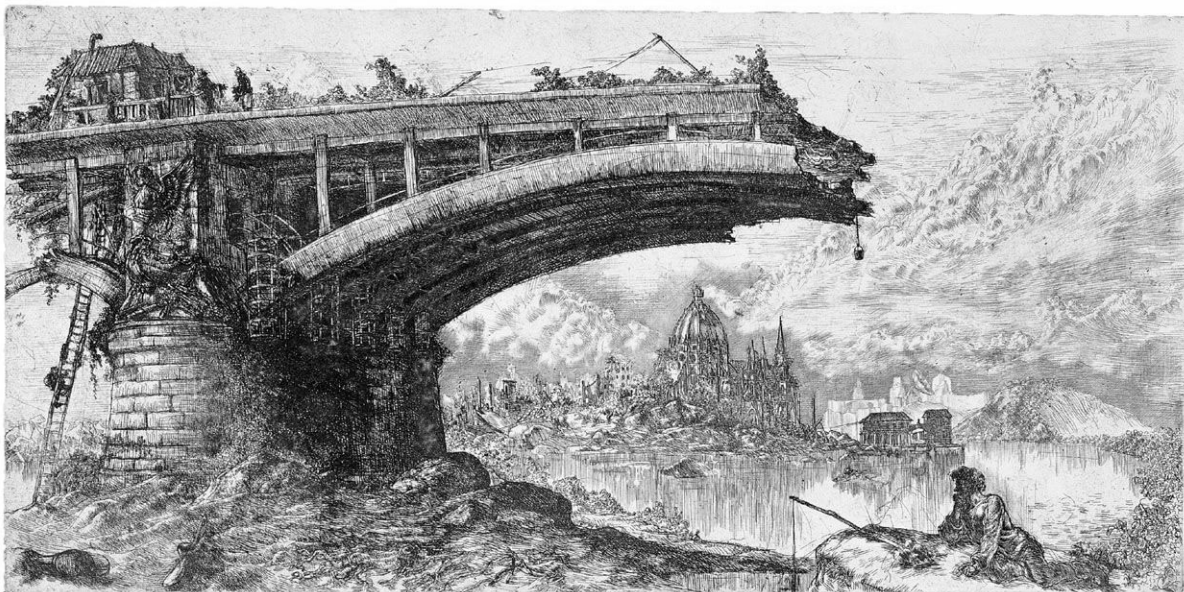

ÉN – NYELV – VALÓSÁG

ORSZÁGOS HALLGATÓI KONFERENCIA

2012. ÁPRILIS 26-27.

ELTE BTK

PROGRAM ÉS ABSZTRAKTFÜZET

PROGAM

Első nap (április 26., csütörtök)		
Bence György terem (i épület, II. em., 228.)		Kari Tanácsterem (A épület, 039.)
9.15	Regisztráció	
9.45	Megnyitó (Bodnár István, Prokk Balázs, Rosta Kosztasz)	
Analitikus filozófia szekció I. elnök: Faragó-Szabó István		
10.00	Balogh Zsuzsanna (CEU, PhD): Az én, aki immunis a félreazonosításból eredő tévedésre	
10.30	Kocsis Éva (PTE, PhD): Szemantika és pragmatika az „én” indexikus esetében	
11.00	Kapelner Zsolt (ELTE, BA): Én, nyelv, elmélet – a szubjektum helye Quine-nál	
11.30	szünet	
11.45	Nemesi Nikoletta (PTE, PhD): A személyes azonosság meghatározottsága az azonosság nyelvi kritériumainak fényében	
12.15	Birta Zsolt (PPKE, MA): Richard Rorty narratív konstruktivizmusának esélyei	
12.45 – 14.00 ebédszünet		
Analitikus filozófia szekció II. elnök: Bodnár István		Filozófiatörténet szekció elnök: Rosta Kosztasz
14.00	Kovács Gábor (ELTE, PhD): Szavak a tartályban	Veres Máté (CEU, PhD): Apangelia. Sextus Empiricus a nyelv dogmatikus elköteleződés nélküli használatáról
14.30	Tuboly Ádám Tamás (PTE, MA): A lehetséges világok fikcionalista elméletének nehézségei	Siklósi István (ELTE, PhD): A természet fogalma Boethiusnál és Nagy Szent Leó pápánál – egyezés, vagy eltérés?
15.00	Molnár Attila (ELTE, PhD): Fizikai lehetséges világok	Bartha Dávid (ELTE, MA): A lélek sötétsége – Malebranche és Hume az önismeret lehetőségéről
15.30 szünet		
15.45	Forgács Gábor (BME, PhD): A metaforák igazságértékéről	Takó Ferenc (ELTE, MA): A lélek szavai – Gondolatok Herder Kína-képéről
16.15	Corsano Dániel (PPKE, BA): George Bealer érve az intencionalitás materialista redukciója ellen	Réthy Zsolt (PPKE, BA): A nyelv és a másik. Nyelv és interszubjektivitás Fichte korai nyelvfilozófiájában
	16.45	Tánczos Péter (DE, PhD): A szexus morfológiája – A nemiség pre-freudánus megközelítése Friedrich Schlegelnél
	17.15	szünet
	17.30	Kolos Marcell (ELTE, MA): Az ifjú Nietzsche „transzcendentális esztétikája”
	18.00	Plugor Magor (PPKE, PhD): Az eltérés. Tolsztoj művészetfilozófiai nézetei
	18.30	Faragó Noémi (PE, BA): A teremtő Egyesüléstől az Ómegáig

Második nap (április 27., péntek)	
Kari Tanácsterem (A épület, 039.)	Bence György terem (i épület, II. em., 228.)
9.30 Regisztráció	
Kontinentális filozófia szekció I. elnök: Ullmann Tamás	
10.00 <i>Radióvá Ingrid</i> (ELTE, PhD): Én-nyelv-valóság relációja, avagy egy vitalista teremtmény gondolatai	
10.30 <i>Ferencz Orsolya</i> (ELTE, PhD): „Képes vagyok rá” vagy „azt gondolom”. Nyelv és időiség viszonya Marcel Proustnál	
11.00 <i>Smid Róbert</i> (ELTE PhD): Az én helyzetei a lacani elméletben	
11.30 szünet	
11.45 <i>Sós Csaba</i> (DE, PhD): „Aki a nyelvnek vermet ás, maga esik bele.” A csonkítás diszkurzív alakzatai (Paul de Man guillotine-ja)	
12.15 <i>Horváth Henrietta</i> (SZTE, PhD): A művész valósága és nyelve	
12.45 – 14.00 ebédszünet	
Etika és társadalomfilozófia szekció elnök: Orthmayr Imre	Kontinentális filozófia szekció II. elnök: Varga Péter András
14.00 <i>Zárdai István Zoltán</i> (PTE, PhD): Cselekvés és önismeret	<i>Marosán Bence</i> (ELTE, PhD): A kimondható és kimondhatatlan. Fenomenológiai megjegyzések a nyelv problémájához
14.30 <i>Bernáth László</i> (PPKE, MA): A szabad akarat elgondolhatósága	<i>Zámbó Kristóf</i> (ELTE, PhD): A magától értetődő destruálása. Az életvilág és a nyelv kérdéséhez
15.00 <i>Ziegler Zsolt</i> (BME, PhD): Az alternatív lehetőségek jelentősége és felelős önmeghatározás	<i>Nemes Z. Márió</i> (ELTE, PhD): Az emberiség mint esemény. Nyitott lényegfogalom a német filozófiai antropológiában
15.30 szünet	
15.45 <i>Sár Eszter</i> (ELTE, PhD): A racionalitás dialektikája	<i>Virovecz Katalin</i> (ME, PhD): A nyelv mint a „beszélgetés művészete” Hans-Georg Gadamer filozófiájában
16.15 <i>Joób Kristóf</i> (ELTE, PhD): Rousseau különös történelemfilozófiája	<i>Tóth Gábor</i> (SZTE, PhD): A kanti én-fogalom heideggeri interpretációja
16.45 <i>Fekécs Ildikó</i> (PE, BA): A társas ösztön és az értelmi képességek	<i>Buczkó Zsuzsanna</i> (ME, PhD): A csodálkozás mint kitüntetett léttapasztalat
17.15 szünet	<i>Fazakas István</i> (ENS Paris): Kockázás a nyelvvel
17.30 <i>Jankovics Márton</i> (ELTE, PhD): A multikulturalizmus nyelvi dimenziói	
18.00 <i>Nagy Dániel</i> (ELTE, PhD): Nigel Pleasants wittgensteiniánus érvei Hayek és Giddens episztemikus szocializmus kritikája ellen	
18.30 szünet	
18.40 Záró előadás Tőzsér János: A műalkotások metafizikája	
19.40 Zárszó	

Tartalom

Analitikus filozófia szekció I.	1
Analitikus filozófia szekció II.	4
Filozófiatörténet szekció	7
Kontinentális filozófia szekció I.	12
Kontinentális filozófia szekció II.	15
Etika és társadalomfilozófia szekció	19
Jegyzetek	25

Analitikus filozófia szekció I.

Balogh Zsuzsanna

Az én, aki immunis a félreazonosításból eredő tévedésre

Előadásomban a kortárs fenomenológia „megtestesült én” elméletének kulcsponyját, azaz az én lényegi (esszenciális) megtestesültségét kívánom vitatni. Elsősorban bemutatom a megtestesült én fenomenológiai elméletét. Az elmélet ismertetésekor különös hangsúlyt helyezek a „megtestesülés” és a „megélt test” fogalmára és ezeknek az énnel való kapcsolatára. Az elmélet hívei szerint az én minimális értelemben nem más, mint tapasztalatunk szubjektív perspektívája, mely mindig megtestesült. Másodsorban ismertetem a „félreazonosításból eredő tévedésre való immunitás” (*immunity to error through misidentification* vagy IEM) tézisé, mely szerint minden olyan ítélet, amely saját testünk „belső” tapasztalását írja le immunis a félreazonosításból eredő tévedésre, azaz nem ítélek meg tévesen, hogy ki az, aki átéli a tapasztalatot (a szubjektum). A megtestesült én elmélet hívei szerint ilyenkor mindig a saját testre történik utalás, innen eredeztethető az immunitás. Számos olyan neurológia és kísérlet létezik azonban, ami azt mutatja, hogy sok esetben még a fenti, „belső” tapasztalat alapján hozott ítéletek sem immunisak a félreazonosításból eredő hibára. Ezekből mutatok be három példát és amellet érvelek, hogy ilyen esetekben szétválk maga a tapasztalás és a test, tehát az immunitás csak akkor őrizhető meg, ha feladjuk az én megtestesültségének tézisé.

Kocsis Éva

Szemantika és pragmatika az „én” indexikus esetében

Kaplannál a tiszta indexikusok (pl. én, itt) szemantikája kimerül kimondásuk aktusában, Frege pedig *A gondolatban* kétféle meghatározását adja az „én”-nek: magyarázható úgy, hogy a névmás jelentéséhez csakis az azt elgondoló fér hozzá, másrészt úgy, mint az, aki éppen beszél. A kaplani és ez utóbbi fregei megközelítés alapján az „én” definíciója: az a szó, amit mindenki használ a magáról való beszédben. Ez azonban nehezen tekinthető az „én” *magyarázatának*. R. B. Brandom *Between Saying and Doing* c. művében (Kaplan és Stalnaker nyomán) számot kíván adni az „én” szemantikai és (Anscombe és Perry nyomán) pragmatikai oldaláról. Előadásomban azt vizsgálom, hogy ez a számadás mennyiben tekinthető

kielégítőnek. A pragmatikai oldalon amellet fogok érvelni, hogy a Brandom által hivatkozott Anscombe példa nem azt a szerepet tölti be, amit Brandom szán neki, a szemantikai oldalon pedig amellet, hogy bár Brandom elveti a hagyományos fregei megközelítést, bizonyos értelemben magyarázhatja az „én” indexikus szemantikáját.

Kapelner Zsolt Kristóf

Én, nyelv, elmélet – a szubjektum helye Quine-nál

Vajon van-e és ha igen, milyen helye van a szubjektumnak és a szubjektivitásnak Quine filozófiájában? Előadásomban ezt a kérdést járom körül és igyekszem megválaszolni. Első ránézésre e válasz kiábrándítóan egyszerűnek mutatkozik: a szubjektivitásnak semmilyen helye nincs a szigorú naturalista, fizikalista filozófus elképzelései közt, aki számára egyedül a természettudomány szava mérvadó. Valóban, Quine egyrészt mint a metafizikai és pszichológiai magyarázatokat mélyen elutasító Bécsi Kör (különösen Carnap), másrészt mint a behaviorizmus és az amerikai pragmatizmus tanítványa, egész életében küzdött a privát módon hozzáférhető, szubjektív, mentális szféra elgondolása ellen. Amellet szeretnék azonban érvelni, hogy Quine filozófiájával nagyon is összeegyeztethető a szubjektivitás egy másik értelmezése, amely szerint a szubjektum nem valamiféle testetlen szellem, a fizikaitól elkülönült közeg, hanem – az inadekvát és anakronisztikus szóhasználatot kockáztatva – egyfajta *transzcendentális szubjektum*, ilyenként pedig a quine-i filozófiának, mint – Hilary Putnamével és Nelson Goodmanével rokon – transzcendentális filozófiának központi alkotóeleme.

Nemesi Nikoletta

A személyes azonosság meghatározottsága az azonosság nyelvi kritériumainak fényében

A fizióval kapcsolatos gondolkísérletek – mint amilyen például Noonan (2003, pp. 12-13) agyi transzplantációs gondolkísérlete – a személyes azonosság problematikus határeseinek lehetőségére hívják fel a figyelmet. Az azonosság internalista felfogásának hívei, akik egyetértenek Kripkével (1980, pp. 3-4) abban, hogy a tárgyak azonossága internális reláció, rendszerint elutasítják a személyes azonosság meghatározatlanságának possibilitását; ide sorolhatjuk például Parfit (1971) híres „nem az azonosság számít a túlélésben” elvét, Lewis (1983) „többszörös ott-tartózkodás” (*multiple occupancy*) tézisének vagy Shoemaker (1970) és Nozick (1981) „legjobb várományos” (*best candidate*) elméletét. Egy olyan megközelítésmód

szemszögéből azonban, mely – többek közt Dummett (1973, p. 577) felvetéséhez hasonlóan – számol azzal, hogy az azonossággal kapcsolatos tények legalább részben nyelvi azonossági kritériumainktól függenek, legalábbis plauzibilisnek tűnik a személyes azonosság meghatározatlanságának lehetősége. E felfogás formalizálásához például Priest (2009) parakonzisztens logikája szolgálhatna mintául.

Birta Zsolt

Richard Rorty narratív konstruktivizmusának esélyei

Richard Rorty merész elképzelése szerint a világról hasznosabb leírásokkal szolgálhat a művészet, mint a tudomány, noha így az általunk ismert valóság elvesztené – talán sohasem birtokolt – magábanvaló realitását. Ebből következőleg a partikuláris tények létéről éppúgy le kellene mondanunk, mint állításaink objektív igazolhatóságáról. Rorty szerint ennek belátása nyomán ugyanakkor számos új narrációt, ezzel pedig új – a nyelv által konstituált – *reálvilágokat* teremthetünk. A nyelvi kifejezésektől független tényállások elvetése ugyanakkor nemcsak a rajtunk kívüli valóságot, hanem belső világunkat is képlékenyebbé teszi, tagadván bármilyen monolitikus „belső lényegét”. Amennyiben énünket többé nem megismerendő konzisztens egységként, hanem létrehozandó koherens egészként fogjuk fel, úgy a magunk és mások által, rólunk alkotott véleményeket sem a jobb önmegértést segítő, retrospektív leírásokként, hanem sokkal inkább az öngazdagítást lehetővé tevő előrevetítéseként értelmezhetjük. A decentralizált én azonban ennek nyomán sem tehet szert szilárd belső magra, mely autonóm módon szelektálhat a rá vonatkozó narrációk (szerepek) között, sokkal inkább egy eredeti nélkül készült, másolatokból álló összeggé lesz. Előadásomban, először azt kívánom vizsgálni, hogy a narratív konstruktivizmust mennyiben lehetséges általános magyarázó elvként értelmezni (léteznek-e nyers események, illetve ezek mennyiben cáfolják az elméletet), másrésztől amellet kívánok érvelni, hogy a felmerülő kritikai pontok ellenében is milyen előnyök származhatnak Rorty elméletének elfogadásából.

Analitikus filozófia szekció II.

Kovács Gábor

Szavak a tartályban

Hilary Putnam a szkeptikus dilemma egy különleges változatát mutatja be *Agyak a tartályban* című írásában, egy meglehetősen újszerű megoldási kísérlettel együtt. Putnam szerint a tartálydilemma (e szerint valójában tartályokba zárt agyak vagyunk, melyeknek idegvégződéseit valamiféle szuperszámítógépek ingerlik, így idézve elő bennünk a világ illúzióját) megcáfолható pusztán szemantikai megfontolások alapján. Vagyis csupán meg kell vizsgálnunk, hogyan működik a nyelv, hogy mit és hogyan jelentenek a szavaink, és kimutathatjuk, hogy a tartálydilemma fenntarthatatlan, sőt, önmagát semmisíti meg, más szóval nem vagyunk tartályokba zárt agyak, mi több (vagy kevesebb), a pusztá felvetés is értelmetlen. Putnam érvelését eredeti szándéka szerint a metafizikai realizmus ellenében fogalmazta meg, ennek során azonban a gondolkísérlet szempontjából releváns kifejezéseket (az *agy* és a *tartály* szavakat) hétköznapi jelentésükkel vizsgálta. Előadásomban rámutatok, hogy ezek a szavak alapvetően nem hétköznapi, hanem metafizikai jelentésekkel szerepelnek a gondolkísérletben, ezért a metafizikai interpretáció kiküszöbölhetetlenül jelen van benne. Mindezek következtében Putnam érve bár helytálló, de célt téveszt. Nem alkalmas sem a gondolkísérlet értelmetlenségének demonstrálására, sem a metafizikai realizmus cáfolására. A metafizikai komponens magyarázatára két lehetőséget mutatok be: a fikcionalizmus segítségével elkerülhetjük a metafizikai realizmust, ugyanakkor számot adhatunk a metafizikai interpretációról; a kifejezések referenciáinak leírásokkal történő rögzítését, mint lehetőséget felhasználva pedig egy konzisztens metafizikai realista megoldást találhatunk.

Tuboly Ádám Tamás

A lehetséges világok fikcionalista elméletének nehézségei

A modalitás sztenderd elemzése szerint akkor és csak akkor lehetségesek beszélő szamarak, ha *van* olyan *lehetséges világ*, amely tartalmaz beszélő szamarakat. Jóllehet az ilyen jellegű lehetséges-világ beszédmód rendkívül gyümölcsözőnek bizonyult számos kérdés tisztázása során, kevesen képesek komolyan hinni az általa mozgósított ontológiában, vagyis a

számtalan lehetséges világ létezésében. A lehetséges-világ antirealizmus egyik legkidolgozottabb elmélete szerint a lehetséges világokról szóló beszédet úgy kellene kezelnünk, mint ami egy fikció tartalmáról szól. Vagyis, amíg szó szerinti értelemben hamis, hogy „vannak lehetséges világok”, az szó szerint igaz, hogy „*a világok sokaságának fikciója* szerint, vannak lehetséges világok”. Az ilyen fikcionális operátorral ellátott állítások úgy tűnik, hogy valóban nem követelik meg számos világ létezését, miközben továbbra is rendelkezésünkre áll a lehetséges-világ beszédmód. Az előadásomban ezt a fikcionalista megközelítést vizsgálom meg részletesebben, és próbálnék meg rámutatni, hogy a fikcionalistának olyan filozófiai problémákkal kell megbirkóznia, melyek alapján az elképzelés valójában egy jól álcázott lehetséges-világ realizmus tűnik, de legalábbis semmilyen előnnyel nem jár az alternatíváihoz képest.

Molnár Attila

Fizikai lehetséges világok

Mi alapján mondunk egy kijelentést fizikailag lehetségesnek vagy szükségszerűnek? Ennek egy lehetséges értelmezése az, hogy fizikailag szükségszerűnek tekintjük azt a kijelentést, amit az általunk ismert fizikai törvényeink előírnak. A fizikai szükségszerűséggel kapcsolatos kijelentésekkel kapcsolatban tehát a fizikáról szóló tudományos elméleteinket kell vizsgálat alá vessük. Az ilyen elméletek működését viszont logikai axiómarendszerek kell vezéreljék, e kérdés vizsgálata tehát logikai vizsgálatnak tűnik. A vizsgálat ott válik igazán érdekessé, amikor a szakma olyan kijelentéseire bukkanunk, mint hogy „*elküldhető egy foton*” vagy hogy „*létezik egy lehetséges foton*”. Az ehhez hasonló kijelentések kezelése egy elsőrendű modális logikai eszköztárral lenne kézenfekvő. Előadásomban bemutatom a speciális relativitáselmélet egy jól bevált és feltérképezett elsőrendű, de klasszikus elsőrendű axiómarendszerét, amelyet – aszerint, hogy a fizikailag lehetőségességet egészen pontosan hogyan értelmezzük – többféleképpen alakítok modálissá. Célom, hogy bemutassam, a logikai tulajdonságok csorbulása nélkül is képes a modális logikai keret több fizikai terminus kezelését természetesebbé tenni: ilyenek például az ütközések és így a tömeg operacionális definíciója, de még az esemény fogalma is, amely terminus fizikában szokásos absztrakt használatát egy modális keretben – ha egy kis lépéssel is, de – közelebb lehet hozni a megszokott használatához.

Forgács Gábor

A metaforák igazságértékéről

Amikor metaforákat igyekszünk magyarázni, két meglehetősen erős intuíciónk találkozhat egymással: (i) a nyelvi elemek jelentéssel rendelkeznek, és (ii) a metafora valami olyannal rendelkezik, amelyet nem lehet megragadni a kimondott szavak nyelvi jelentésének összességéből; amit elveszítünk akkor, ha megpróbáljuk átfogalmazni a metaforát tartalmazó mondatot. Előadásomban egyrészt elemzem a kortárs elméletek vitáját, másrészt pedig igyekszem kiemelni azokat a jellemzőket, amelyek az álláspontokban megtalálhatóak, mint minimum és ezek mentén igyekszem álláspontomat felvázolni. Mindegyik álláspont arra alapoz, hogy a szavaknak létezik valódi jelentése, viszont jelentősen különböznek abban, hogy a metafora értelmezése a szemantika vagy a pragmatika területére tartozik-e. Tézisem lényege, hogy a metafora nem összeegyeztethető azokkal a szemantikai intuíciókkal, melyekre a legtöbb metaforát magyarázó elmélet épít, és így, mint olyan jelentés nélküli. Mégpedig azért nem, mert a metaforák az indokadásvételi játékokban nem írhatóak le teljesen azok a fogalmak által, melyeket általában egy szemantikai elemzés során használunk, úgymint: igazságérték, logikai forma, referencia.

Corsano Dániel

George Bealer érve az intencionalitás materialista redukciója ellen

Az intencionalitás fogalma szinte bármilyen elmefilozófiai vagy nyelvfilozófiai diskurzusban megkerülhetetlen téma, kiváltképp ha olyan ontológiai problémák kerülnek szóba, mint hogy létezik-e a fizikai világra nem redukálható mentális világ. Brentano óta a legtöbb filozófus egyetért abban, hogy a mentális jelenségek definitíve rendelkeznek intencionalitással, azaz minden esetben „irányulnak valamire”. Előadásomban George Bealer dualizmus érvét szeretném megvizsgálni. Ez az érv magával az intencionalitás jelenségével igazolja egy, a fizikai világra redukálhatatlan, objektív szervezettségi szint létezését. A premisszákat részletes feltárásával arra szeretnék válaszolni, hogy pontosan milyen alapokon nyugszik ez az érv, és valóban általános érvényű-e, ahogy megalkotója állítja. A dualista elméletek elé azt a teljesíthetetlennek tűnő kritériumot szokás állítani, hogy egyszerre feleljenek meg e három elvnek: 1.) A fizikai világ kauzálisan zárt. 2.) A mentális és fizikai világ kölcsönhatásban van. 3.) A túldetermináció nem lehetséges. Bealer érve valójában nem annyira a test-lélek dualizmust igazolja, hanem inkább a tradicionális materializmust cáfolja. Vajon ez elég

ahhoz, hogy bizonyítsa: az, amit mentális világnak hívunk, nem csupán a fizikai világ egy része vagy értelmezése? És vajon a fenti kritériumok megállják a helyüket általános követelményként?

Filozófiatörténet szekció

Veres Máté

Apangelia. Sextus Empiricus a nyelv dogmatikus elköteleződés nélküli használatáról

Sextus Empiricus *A pürrhónizmus alapvonalaiban* arról számol be, hogy a lélek zavartalanságához az ítéletfelfüggesztés révén jutott el. A kézikönyv meghatározása szerint pedig az ítéletfelfüggesztés nem más, mint az elme olyan állapota, amelyben nem állítunk és nem is tagadunk semmit (PH I. 10), hanem minden egyes dologról úgy tudósítunk, ahogyan az nekünk az adott pillanatban megjelenik (*kata to nun phainomenon hemin historikos apangellomen peri hekastou*, PH I. 4). Ennek alátámasztása érdekében Sextus a nyelvhasználat olyan felfogásáról ad számot, amely szerint dogmatikus ontológiai elköteleződés nélkül számolhatunk be a számunkra adott jelenségekről. Előadásomban ezt a nyelvfelfogást igyekszem bemutatni, részben az *Alapvonalak* első könyvének vége, részben *A grammatikusok ellen* (M I) alapján, elsősorban azokra a nehézségekre összpontosítva, amelyeket a „jelenség” fogalmának értelmezése, illetve a dogmatikus elköteleződés nélküli nyelvhasználat naturalista és konvencionalista felfogásának különbsége alapján fogalmazhatunk meg.

Siklósi István

A természet fogalma Boethiusnál és Nagy Szent Leó pápánál – egyezés, vagy eltérés?

Boethius *A személyről és a két természetről Eutükhész és Neszotriosz ellen* című művében azt írja, hogy a dolgok sajátossága (*proprietas*) révén mutathatunk rá a természet fogalmára. Boethius úgy határozza meg a természet fogalmát, hogy az „a dogokat megformáló fajalkotó különbség (*differentia specifica*)” és ezt a definíciót később úgy módosítja, hogy a természet a dolgok megkülönböztető sajátossága. Egyes modern interpretációk szerint Boethius ezt a definíciót Arisztotelész *Fizikájából* kölcsönzi, ahol Arisztotelész – többek között – azt mondja, hogy a természet az „az alak és forma, ami meghatározásban szerepel (*hé morphé kai*

to eidosz to kata ton logon).” Boethius a *Filozófia vigasztalása* című művében is foglalkozik a természet fogalmával, ahol Henry Chadwick szerint olyan megfogalmazással él, amely szó szerint megtalálható Leó pápa egyik levelében. Feltételezésem szerint Boethius az *Eutükhész ellen* írt művében is követi Leó pápa megfogalmazását, amit az támaszt alá, hogy azonos módon és azonos céllal határozzák meg és használják fel a természet fogalmát, melyet sajátosságként (*proprietas*) definiálnak. A céljuk pedig egy olyan, a sajátosság fogalmán alapuló természetfogalom felmutatása, ami lehetővé teszi, hogy több természet lehessen jelen egyszerre egy oszthatatlan, egyedi szubsztanciában, személyben.

Bartha Dávid

A lélek sötétsége – Malebranche és Hume az önismeret lehetőségéről

Azt, hogy Malebranche filozófiája hatott Hume-ra, nemcsak az okságról adott hasonló elméletük igazolhatja, hanem az *én* megismerhetetlenségének mindkettejük által osztott doktrínája is. Malebranche – szemben Descartes-tal – azt állítja, hogy a lélekről csak annyit tudhatunk meg, hogy az észlelés adott pillanatában éppen milyen állapotban van, és ezek az érzetek csak saját létünket bizonyíthatják, az elme természetéről azonban nem mondanak semmit. Az számunkra megismerhetetlen sötétség. E gondolat, vagyis, hogy önmagunkról nem lehet ideánk erőteljes – bár homlokegyenest ellenkező következtetésekre vezető – hatást gyakorolt Berkeley és Hume elmefilozófiájára egyaránt. Előadásomban ennek a – kézikönyvek racionalista-empirista klasszifikációján túllépő – hatástörténetnek egy-két mozzanatát emelném ki, többek között azt, hogy az önismeret korlátozott voltát hangsúlyozó eredetileg teológiai konnotációk kontextusában megfogalmazott elgondolás hogyan lett egy alapvetően metafizikaellenes ismeretelmélet fontos alkotóeleme.

Takó Ferenc

A lélek szavai – Gondolatok Herder Kína-képéről

Johann Gottfried Herder a 18. századi német történelemfilozófiai vitáknak, illetve a Humboldt, Schleiermacher vagy a Schlegel-fivérek nevével is fémjelzett nyelvfilozófiai diskurzusnak egyaránt meghatározó szereplője volt. Míg munkái egyfelől szoros reflexiók a kor uralkodó szellemi áramlataira, Herder számos tekintetben meg is haladta *mindkét* századot, amelyben élt. Történelem- és nyelvfilozófiai műveiből kitűnik, milyen szorosan kapcsolják össze e két területet Herder metodológiai elvei, hozzájárulva ezzel ahhoz, hogy a

megteremtett konceptuális séma „univerzálissá”, a benne kifejtettek pedig korfüggetlenné váljanak. Mindez azonban nem jelenti, hogy Herder gondolatai ne lettek volna a szó legszorosabb értelmében *aktuálisak*, vagy hogy őt magát ne tekinthetnénk a ma *relativistának* nevezett szemléletmód egyik legnagyobb hatású képviselőjének. Előadásomban Herder Kína-interpretációját alapul véve vizsgálom meg a herderi kultúra-értelmezés néhány aspektusát, különös tekintettel nyelvelméletének a Kína-kép kialakításában játszott szerepére.

Réthy Zsolt

A nyelv és a másik. Nyelv és interszubjektivitás Fichte korai nyelvfilozófiájában

Fichte több írásában is behatóan foglalkozik a nyelvvel. Első ilyen tárgyú művében, *A nyelv eredetéről és a nyelvi képességről* (1795) címűben bemutatja, hogy az eszes lénynek „az önmagával való megegyezés ösztöne” folytán arra kell törekednie, hogy maga körül ésszerűséget találjon, s amikor másik eszes lényre talál, abban felismeri a hasonlót, akivel rendeltetése szerint bánhat, és aki válaszul hasonlóképpen bánhat övele. Az így létrejött kölcsönhatás azonban még mindig ki volna téve a folytonos félreértéseknek, így szükségszerű a nyelv létrejötte. Az önmagunkkal való megegyezés imperatívusza azonban több, mint pusztán etikai parancs: maga az öntudatra ébredés is csak a másikkal való kölcsönhatás által válik lehetővé. Nyelvhasználat nélkül tehát nincs tudatos ember, nincs „Én”: az „Én”-t a nyelv konstituálja. Előadásomban rekonstruálom *A nyelv eredetéről és a nyelvi képességről* és *A természetjog alapja, a tudománytan elvei szerint* (1796) alapján a nyelv transzcendentális dedukcióját és ezáltal azt a fichtei rendszert, amely a nyelvet az öntudat és az emberek közötti interakció lehetőségi feltételeként állítja elének.

Tánczos Péter

A szexus morfológiája – A nemiség pre-freudizmus megközelítése Friedrich Schlegelnél

Sigmund Freud szexualitás-felfogása számos ponton merít a nyelv tropikus természetéből, mint számára következetesen analógiaként jelentkező jelenségből. A nemiség különféle kihagyásos, elhallgató vagy transzformatív megnyilvánulási formái egyértelmű retorikai párhuzamokat mutatnak, sőt például a fetisizmus egyenesen metonímiaként, az inverzió vagy a szexuális abúzus pedig a kathakrézis egy formájaként is leírható a freudi koncepció alapján. Ha Freud munkásságát a szexus-teóriák és a stilisztika kapcsolatának ideáltipikus példájaként is értelmezzük, akkor sem állíthatjuk, hogy ez a felfogásmód egyedülálló és előzmény nélküli

volna. A nemi jelenségek (kultúrafüggő) közvetlen meg nem nevezhetősége, amennyiben teoretikus igénnyel társul, felveti a tropikus nyelv analóg elméleti problémáit. Előadásomban arra tennék kísérletet, hogy a szexus hasonló retorikus megközelítését mutassam ki Friedrich Schlegel *Lucindájában*, amelyet nem a freudi felfogás történeti előzményeként, hanem egy sok hasonlóságot mutató párhuzamként vagy előképként közelítenék meg. Elsődlegesen a schlegeli nyelv-, illetve ábrázolás-problematika felől bontanám ki értelmezésemet, mivel ez a kérdéskör adja azt a keretet, amely lehetővé teszi a szexus retorikai interpretálhatóságát. Friedrich Schlegel művének ilyen olvasata némiképp más kontextusba helyezi a szerző és korának olyan jellegzetes fogalmait is, mint például az arabeszk vagy a zsenialitás.

Kolos Marcell

Az ifjú Nietzsche „transzcendentális esztétikája”

Nietzsche korai korszakában tanúsított rendkívüli érdeklődését, amelyet Bázelben töltött ifjúkori tanulóévei során bizonyos kantiánus filozófiai problémák iránt tanúsított, napjainkban már egyáltalán nem szokás megkérdőjelezni hozzáértőbb körökben. Ellenben az, hogy pontosan honnan is tehetett szert Nietzsche a kanti filozófiára vonatkozó ismereteire, hogy mely korabeli szerzők interpretációi gyakorolhattak rá a legmélyebb benyomást, és persze hogy ezek vajon mennyiben bizonyulhattak autentikusnak Kant eredeti szövegeihez képest – nos, e témakör már jóval vitatottabb. Számomra sokkal elfogadhatóbb az az elképzelés, mely szerint Nietzsche a szekunder forrásokon túl bizonyos időszakában szorgosan tanulmányozott teljes mértékben autentikus kanti műveket is – ezek közül pedig mindenekelőtt *Az ítélőerő kritikája* említendő meg. Miközben az 1860-as évek utolsó éveiben kifejezetten nagy erőket invesztál egy teleológiai vonatkozású filozófiai probléma megoldásába, Nietzsche rokonszenvezni kezd bizonyos darwini elgondolásokkal, mindez pedig úgy tűnik, hogy a jelenségvilág maradéktalanul kantiánus alapokon nyugvó felfogását pártoló elkötelezettségének megszűnéséhez vezet el. Nem sokkal később, a „Nem morálisan felfogott igazságról és hazugságról” című publikálatlan töredékben egy, a hiteles kantiánus tanoktól és az eredeti transzcendentális esztétikai elképzeléstől már merőben távol álló metafizikai-ismeretelméleti nézetről ad számot. Ez pedig igazán rendkívüli, példátlanul újszerű jelenségvilág-elgondolásnak tűnik, amely ugyan részleteit tekintve rendíthetetlenül homályba burkolózik, mégis felkavaró hatást képes ránk kifejteni azáltal, hogy ősidőktől fogva részünkbe vált legelemibb hiedelmeinkben ingat meg bennünket; ugyanis a közös anyagi valóságunk természetére vonatkozó hiteinket kérdőjelezi meg. De vajon meddig sikerülhet

eljutni egy olyan gondolati úton, amelyen alapvetően az elgondolhatatlan elgondolása a kitűzött cél? Előadásomban erre keresem a választ.

Plugor Magor

Az eltérés. Tolsztoj művészetfilozófiai nézetei

Létezik-e egységes esztétikai álláspont? Tolsztoj szerint egyvalamiben mindenképp: az esztétika nem ismeri a tárgyát, a művészetet. Ezt a meglepően radikális nézetet képviseli Tolsztoj, s megállapítását az esztétika kritikája mellett arra a tételére alapozza, hogy igaz művészetet csak a vallási tudat hozhat létre és legitimálhat. Tolsztoj gondolatmenetének talán megvannak a maga buktatói, és különösen sebezhetőnek tűnik vázlatos művészettörténete, amelyben kísérletet tesz a rangos alkotások és a hamis művészet szétválasztására. De vajon mit állít Tolsztoj, amikor azt mondja, hogy *a művészetet a hatalom kontárjai elsajátították és kisajátították* maguknak, s azóta csak kacat és hamisítvány? Lehetséges, hogy a művészetek vagy a művészi ábrázolások egy nyelvi struktúrát alkotnak, s hogy a „miben áll a művészet (lényege)?” kérdésére rendre esztéták (akik e nyelvet leírják és szabályozzák) válaszaikra támaszkodott ez a tudásterület, azonban az alkotók (akik ezt a nyelvet beszélik) véleményére alig fordított figyelmet? Pedig neves, nagy alkotók ismertették véleményüket. Tolsztoj mellett elég csak Baudelaire-re gondolnunk. Vagy nálunk József Attilára. Tolsztoj megállapításai azért is kíváncsiak az élre, mert kifejezetten szembe akart helyezkedni az esztétikai gondolatokkal és a művészet kapcsán köztudatba átment felfogással szemben. Érdekes megvizsgálni az alkotó művészek esztétikai állításait, hogy vajon az általuk elmondottak milyen következtetéseket engednek meg? *Van-e egységes alkotói álláspont?* Van-e alkotói leírás és szabályozás? S ha nincs, *ez a nézetkülönbség az esztétika adott pontján figyelhető meg*, vagy csak egy rendezetlen kuszaság jelentkezik az elméleti és gyakorlati elképzelések között?

Faragó Noémi

A teremtő Egyesülettől az Ómegáig

Előadásomban Theilard de Chardin francia jezsuita természettudós életfilozófiájával foglalkozom. A gondolkodó korai, 1924-es *Világmindenségem, Benne élünk és Az emberi jelenség* című írásai alapján vázolom gondolatrendszerének főbb jegyeit, s teremtő Egyesülés elméletén keresztül az Én strukturálódásának folyamatát elemzem. Chardin halál- és

fejlődésfogalmának definiálásán keresztül, fentebbi elméletének tárgyalása során világítom meg, hogyan is értelmezhető az, amikor a halál feltámadássá, a lélek nyugtalansága szenvedélyes közömbösséggé lényegül. Ezen Isteni Milió, egyetemes és személyes kapcsolata centrális téma Chardin filozófiájában. Ennek kapcsán a Szellem és Anyag kérdéskörét vizsgálom, melyeket a világon belül nem két külön természetként, fejlődési irányokként határoz meg, hanem egységként szemléli őket. Kitérek arra, hogy Chardin gondolatvilága milyen módon befolyásolt egyes modern magyar irodalmi alkotásokat.

Kontinentális filozófia szekció I.

Radiová Ingrid

Én-nyelv-valóság relációja, egy vitalista teremtő gondolatai

Bergson gondolatiságának tendenciája a monizmus irányába mutat. Állítja Gilles Deleuze *A bergsoni filozófia (Le bergsonisme)* című művében. Sándor Pál szerint Bergson – a dualizmus korlátoltságából kitörni vágyva – a harmadik utat kereste. Természetesen a kettő állítás nem zárja ki egymást. Az előadásban arra kívánok rámutatni, hogy Bergson számára a dualista perspektíva eszköz, egyfajta metodológiai eljárás, hogy azután egy elegáns fordulattal a kettősségek progresszív kooperációját kísérelhesse meg. Elismeri mind az anyag, mind a lélek realitását. Az emberi létet annak komplexitásában kívánja megragadni – az egész több mint a részek összege elv alapján. Az előadás kulcsfontosságú részét képezi az én, a nyelv és a valóság relációjának vizsgálata a bergsonizmus kontextusában. Kérdéssé válik a nyelv státusza, mint gondolataink, érzéseink (belső világunk) kifejezőeszköze. Bergson evidenciaként kezeli, hogy a nyelv a homogén világ szükségszerű egysége – a társadalmi, ill. társasági együttélés kényelmes és effektív megvalósulásának kardinális eleme. Viszont a nyelv személytelen, amivel csupán a felszíni én operál – ellentétben a mély-énnel –, s arra kényszerít minket, hogy térben gondolkozzunk. Belső, individuális érzelmvilágunk sokszínűségét s elevenességét csak a metaforikus ábrázolásmód és a megfelelni látszó hasonlatok nyughatatlan keresése közvetítheti. De semmiképp sem definiálhat. A filozófiai problémák gyökere abból eredeztethető, hogy összekeverjük az egymásutánit az egyidejűséggel, a mennyiséget a minőséggel, a tért a tartammal, a homogenitást a heterogenitással.

Ferencz Orsolya

„Képes vagyok rá” vagy „azt gondolom”. Nyelv és időiség viszonya Marcel Proustnál

Proust regényfolyamának *A megtalált idő* c. kötete kapcsán időiség és nyelv kapcsolatának néhány fontos vonását vizsgálom. Amellett, hogy *Az eltűnt idő nyomában* az emlékezet regényeként szokás említeni, az utolsó kötet az újrakezdés, az új tapasztalatának kötete is, mely Merleau-Ponty gondolatmenetét (*A nyelv fenomenológiájáról*) felhasználva az írói „képes vagyok”, nem pedig az „azt gondolom” felismerését hangsúlyozza. *A megtalált idő* nem egy ún. „pántemporális”, időfeletti nézőpont eléréséről szól, hanem éppen ellenkezőleg: az idő a nyelv révén lesz eltüntethetetlen – az állandó különbségben beszéd és nyelv között, az a többlet, ami a kimondás pillanatában a kimondott és elhallgatott között áll fenn. Ehhez kapcsolódik az értelem egységének kérdése a sokértelműségben – a hosszú körmondatok hogyan mutathatnak fel egy közös értelmet? Hiszen a mellérendelő szerkezetekben többnyire nincs egy kívülálló, uraló nézőpont, hanem az értelem természetes áramlását követhetjük. Nemcsak az bizonyul jelentősnek, hogy hírt ad az emlékezet működésének bensőséges, felfelizzó, öntörvényű és az „érzéki idea” által meghatározott létéről – hanem az a mód is, ahogyan hírt ad róla. Az elfeledett vagy lappangó emlékeknek a még ki nem fejezett, néma jelentésintenciókkal való kapcsolatáról a nyelv sajátos működése árulhat el többet, mindezt pedig az emlékek archeológiáján, a rendteremtés szándékán túlmutatóan.

Smid Róbert

Az én helyzetei a lacani elméletben

A kultúratudományokban szép karriert befutott lacani frázisok (pl. „A másik diskurzusa az áramkör diskurzusa”) és teorémák (pl. a tükörstádium) különösen indokoltá teszik, hogy a különböző elméleti kontextusokban hasznosított belátások, melyeket a pszichoanalízis ezen excentrikus gondolkodójának köszönhetünk, abban a (lejegyző)rendszerben is vizsgálat alá essenek, amely azokat kitermelte. Előadásomban így – leginkább a sokat hivatkozott, de kevésbé olvasott második szeminárium alapján – arra vállalkozom, hogy a Freudot interpretáló Lacan elméletében jelentkező *surplus* révén megmutassam az ének pluralizmusát, helyzeteit és a pszichoanalízisben játszott szerepüket. A minél több aspektusból történő vizsgálat érdekében térek ki apparátus és dialektika lacani megkülönböztetésére, nyelv és szubjektum nem pusztán a tükörstádium által hozzáférhető viszonyaira, illetve a posztstrukturalizmus kedvelt témakörének, az én és a másik viszonyának sajátosságos lacani

leágazásaira. Mivel nyilvánvaló, hogy Lacan nem pusztán a freudi elmélet egyik értelmezőjének tekinthető – akármennyire „csupán” annak vallotta is magát –, a modernség tapasztalatával már rendelkező lacani pszichoanalízis én-teóriája olyan komplex áramkörként működik, melynek (produktív) kisüléseit filozófiai, technikai és kultúraelméleti diskurzusok folytonos kereszteződései okozzák.

Sós Csaba

„Aki a nyelvnek vermet ás, maga esik bele.” A csonkítás diszkurzív alakzatai (Paul de Man guillotine-ja)

A nyelv autonóm, aktív entitásként történő elgondolása aligha mondható idegennek a nyelvről történő filozófiai eszmélkedések számára, s ugyanígy elmondható az is, hogy a nyelv aktivitása számos esetben metaforákon keresztül reprezentálódik. E metaforák között a különös, bizarr teremtmények (Friedrich Schlegel egy helyütt pl. koboldok seregéről beszél) mellett éppúgy megtalálhatóak a természet világából jól ismert élőlények is (jellemző pl. a méhraj metaforája). Előadásomban mindenekelőtt arra a kérdésre keresném a választ, hogy a csonkítások, a fizikai erőszak képzetei, miként (azaz milyen formában, miféle narratívákat preferálva) járulnak hozzá a nyelv aktivitásának reprezentációjához? A kérdés megválaszolására elsőként (Foucault, Barthes és Derrida egy-egy szövegén keresztül) a csonkítás diszkurzív alakzatainak (természetesen nem teljes körű) bemutatásán keresztül tennék kísérletet. Majd az előadás hátralevő részében – a guillotine Paul de Man szövegeinek témája által inspirált metaforáját működtetve – de Man szövegeinek, de főként a *Mentegetőzések* címet viselő tanulmányának az olvasásán keresztül a nyelv és az író közötti harcias viszonyra irányítanám a figyelmet. Ebben a viszonyban az író (jelen esetben Rousseau) az uralhatóság (a nyelv feletti kontroll) megszerzésére törekszik, ám törekvései az ellenkező irányba hatnak; a szöveg, amely az író önkényes beavatkozásai során egy testként (azaz halandó oldaláról) mutatkozik meg, idővel egy géppé változik át, amely kegyetlen csonkítások révén áll bosszút a szerző korábbi ténykedésein.

Horváth Henrietta

A művész valósága és nyelve

Előadásomban a művészetben kifejeződő Én-valóságot, pontosabban a művész alkotói Én-valóságának, illetve ennek képbe foglalt nyelvi kifejezését szeretném bemutatni.

Vizsgálódásom keretét Merleau-Ponty primordiális nyitottságának tapasztalatait közvetítő „vad észlelés” fogalma és Heidegger egész világot megalkotó művész koncepciója nyújtja. E két vezérfonal segítségével, többek között Kandinszkij, Gulácsy Lajos és P. Klee képein keresztül mutatom be a művész „művész-Én”-jének és fantáziavilágának nyelvet és tapasztalatot megelőző észleleteit. A képet a festészet olyan nyelvének tekintem, amelyben a művész „valósága”, avagy a művészi valóság kifejezésre talál, és egy univerzálisan érthető nyelvként kapcsolódik a valósághoz – vagy éppen feloldódik abban. Ezen felül igyekszem bemutatni a művészi és befogadói fantázia, valamint emlékezet működését; illetve ehhez kapcsolódóan az Én, s így minden élmény, emlékkép és a valóság megkettőződését. Hogyan alkalmazható a művész láthatatlan alkotói valósága és nyelve az elkészült műalkotás látható valóságában? Hogyan viszonyulnak egymáshoz a művész Énjének egymástól eltávolodott, alkotói és befogadói részei? Az említett gondolkodók mellett a husserli időfelfogást, fantázia- és emlékezet-fogalmat is felhasználom mind az alkotó, mind a befogadói folyamat Én-valóságának szemléltetése céljából.

Kontinentális filozófia szekció II.

Marosán Bence

A kimondható és kimondhatatlan. Fenomenológiai megjegyzések a nyelv problémájához

Az előadás során mindenekelőtt a nyelv instrumentális és egzisztenciális felfogásának viszonyával szeretnék foglalkozni, mindenekelőtt a fenomenológia keretein belül. Husserlről el lehet mondani, hogy élete végéig hű maradt a nyelv egyfajta instrumentális felfogásához: a nyelv a közlésre, az ember önkifejezésére használt szimbólumok rendszere. *Eszköz.* Ezek a szimbólumok, és e szimbólumok kombinációi egyfelől a világban létező konkrét dolgokra, másfelől absztrakt jelentésekre, illetve tényállásokra referálnak. Heidegger szerint a nyelv instrumentális felfogása annak alapvetően hibás értelmezése. A nyelv nem eszköz, hanem lét mód: az az eredendő mód, ahogyan a világhoz és a dolgokhoz viszonyulunk. A nyelv mindenekelőtt a dolgok megértése, a dolgok feltárultsága számunkra.

Az idős Husserl kutatási kézirataiban időnként közel kerül a nyelv egzisztenciális felfogásához, (Hua 15: 218-227, Hua 39: 173, sk., 345-348, 426, sk., 520-522). Döntően a kései Husserl álláspontjára helyezkedve illeszkedési pontokat fogok keresni a nyelv instrumentális és egzisztenciális értelmezése között. A nyelv, a világhoz való feltáró

viszonyulásként is, lényegileg általános. A nagyon konkrét éppoly kevésbé tudja kimondani, mint a bennünket nagyon közlelő érintő egzisztenciális alapeseményeket. Az egzisztenciális és instrumentális felfogás néhány illeszkedési pontjának rögzítése után két irányba szeretnék továbbhaladni, hogy felkutassam a „kimondhatatlanság” nyelven túli dimenzióját. Ez a dimenzió mind Husserlnél, mind Heideggernél jelen van. Husserl *lefelé* haladt: a nagyon konkrét *érzéki* a nyelv nem tudja megragadni. Fogalmi hálónk túlságosan is likacsos ahhoz, hogy a mező szálkás füzöldjét, vagy a szőnyeg fonott, bolyhos zöldjét a maga konkrétságában ki tudjuk mondani. Az érzékiségnek van nem nyelvi dimenziója. Heidegger, ha úgy tetszik, *felfelé* haladt: a *lét titkának* kutatásában addig a határig merészkedett, ahol a nyelv dadogni kezdett; a filozófia nyelve éppúgy, mint a költészet nyelve. A létkérdés kidolgozása során szembesült a kimondhatatlannal, a bennünket közvetlen közlelő érintő egzisztenciális problémák kapcsán. Előadásomban csupán jelezni szeretném a problémákat: 1. instrumentális és egzisztenciális nyelvfelfogás érintkezési pontjait, 2. a kimondhatatlan kérdését a nagyon konkrét és az egzisztenciális érintettség problémái kapcsán.

Zámbó Kristóf

A magától értetődő destruálása. Az életvilág és a nyelv kérdéséhez

„Az eredetileg szemléleti élet [...] gyorsan és növekvő mértékben enged *a nyelv csábításának*.” – írja Husserl 1936-os, „A geometria eredete” címen ismertté vált jegyzetében. A nyelv csábításának engedve a szemléleti élet végső soron a saját alapjaként fungáló életvilágot mint az eredeti evidenciák birodalmát engedi takarásba, föladva ezzel az eredetet célzó kérdés igényét. Az életvilág a maga állandó önadódásában a legismertebb, a hétköznapi élet számára már mindig is megszokott, és mint ilyen, a hétköznapi élet magától értetődőségének rejtett alapja. Azonban, amiként azt Hans Blumenberg a „Theorie der Lebenswelt” című írásában megjegyzi, „ami magától értetődőséget nyújt, az annál kevésbé magától értetődő.” Így tehát az életvilág sem magától értetődő, hiszen – folytatja Blumenberg – éppen mint ilyen „szétrombolt és folytonosan tovább rombolódik.” A nyelv, legyen az akár a hétköznapi tevé-vevés nyelve vagy az objektív tudományosságé, az eredet kitakarásával destruálja az életvilágot mint magától értetődő alapot. Adódik tehát a kérdés: miként lehetséges az életvilágról való beszéd; egyáltalán lehetséges-e *az életvilág elmélete*? Előadásomban Edmund Husserl és Hans Blumenberg szövegeire támaszkodva kívánom e kérdést megvizsgálni.

Nemes Z. Márió

Az emberiség mint esemény. Nyitott lényegfogalom a német filozófiai antropológiában

Előadásomban a filozófiai antropológia egyik alapvető módszertani problémáját, az emberi lényegfogalom belső ellentmondásosságát, illetve ennek az ellentmondásnak a leküzdésére tett kísérleteket próbálom megvizsgálni. A történelemfilozófia és a filozófiai antropológia 18. századig visszanyúló szembenállásának középpontjában az a felfogás állt, miszerint az antropológiai vizsgálódások a „Mi az ember?” fundamentális kérdését univerzális és ahistorikus módon próbálták megválaszolni, egy olyan lényeg és/vagy természet tételezésével, mely nincsen kitéve a kulturális és történelmi változások destabilizáló hatásának. A huszadik század filozófiatörténeti folyamatai során az *esszencialista antropológiának* ez a leegyszerűsített modellje felülírta a filozófiai antropológiai törekvések sokszínűségét, és az antropológiai kérdésfeltevés szinte teljes elutasításához vezetett Heideggertől Adornóig. A német filozófiai antropológiában ugyanakkor kifejlődött egy ún. *nem-esszencialista* törekvés is, mely az ember lényegfogalmának „felnyitását” helyezte előtérbe, miszerint „*Az antropológia mint minden emberi tevékenység történeti, mert az emberiség mint esemény történik benne.*” (Paul L. Landsberg) Ez a történeti és kritikai antropológia nem válik meg a lényegfogalomtól, hanem „dialektizálja” azt, így olyan kísérleti fogalmakat hoz létre, melyek épp az ember mint olyan fogalmi megragadhatatlanságát közvetítik. Ennek a nem-esszencialista fogalomalkotásnak leginvenciózusabb példája Helmuth Plessner *excentrikus pozicionalitása*. Az ember lényege ebben az összefüggésben egyfajta állandó „lényegmeghaladás”, hiszen az ember olyan üres hely, melynek berekeszthetetlen nyitottsága szavatolja a történeti létezésre való ráhagyatkozást, történetiség és antropológia dinamikus kölcsönviszonyát.

Virovecz Katalin

A nyelv mint a „beszélgetés művészete” Hans-Georg Gadamer filozófiájában

Ha azt a hermeneutikai problémát igyekszünk megvilágítani, hogy *mi a nyelv*, s ebben a tekintetben Gadamer gondolatmenetét követjük, akkor azt a választ kapjuk, hogy ez az egyik legtisztázatlanabb és leghomályosabb dolog, amellyel az emberi elmélkedés szembesülhet. Továbbá a jelenlegi témát alapul véve a gadameri nyelv hermeneutika legfontosabb téziseit az alábbi, igen releváns összefüggésekre építhetjük, amelynek mentén az előadás is haladni fog: „a nyelv rejtélyét a beszélgetés felől próbáljuk megközelíteni. [...] ezért tehát először a

voltaképpen beszélgetés struktúráját fogjuk megvizsgálni [...]. A partnerek [...] a sikeres beszélgetésben alávétődnek a dolog igazságának, mely új közösséggé kapcsolja össze őket. A beszélgetésben [...] nem pusztán saját álláspontunk előadása és érvényesítése a cél, hanem közösséggé változás, melyben nem maradunk az, ami voltunk” (*Igazság és módszer* 264.). Előadásomban ezen központi tételeknek az interpretációját és összefüggését szeretném tisztázni.

Tóth Gábor

A kanti én-fogalom heideggeri interpretációja

A tiszta ész kritikájában az appercepció eredendő szintetikus egységeként tematizálódó kanti én-fogalom részletes interpretációjának Heidegger *A fenomenológia alapproblémái* cím alatt összegyűjtött és megjelentetett előadásaiban szentel központi figyelmet. Az ott elvégzett vizsgálódások alapvető kiindulópontjául azon tézis szolgál, miszerint a transzcendentális és az empirikus *Én* szigorú kategoriális megkülönböztetése ellenére Kant nem képes eljutni a *szubsztancia* kategóriájával felruházott emberi szubjektivitás tételezéséhez (amely egyúttal az *Én* fogalmának explicit ontológiai meghatározását is jelentené). Ennek egyik lényegi oka Heidegger számára a kanti kriticizmust eredendően konstituáló és uraló (ontológiaiként értelmezett) dualizmusból származik. Ily módon a tiszta értelem spontaneitására és az érzékek receptivitására ráutalt emberi megismerőképeség szükségszerűen a fenti feltételek által meghatározott eredendő végesség jellemvonásával bír. A kanti vállalkozás „kudarcának” másik forrása a *Dasein* mint ontológiai kategória alkalmazási területének elvétésében, valamint az ezzel elválaszthatatlanul összekapcsolódó fundamentálonológiai kérdés teljes elmulasztásában lelhető fel.

Buczko Zsuzsanna

A csodálkozás mint kitüntetett léttapasztalat

Martin Heidegger úgy gondolja, hogy az ittlét alapvetően hangolt. E meghatározottság ontológiai jellegű, mivel hozzátartozik az ittlét létehez. Megkülönbözteti a tárgyi és az alaphangoltságokat, melyek közül utóbbi kitüntetett jelentőségű, mivel megnyitja az ittlét számára az egészet. Az *Összkiadás* 45. kötetében adja a csodálkozás fenoménjének analízisét. A megszokott mint egész válik szokatlanná, amikor az ittlét a rendkívülivel szembe kerül. A csodálat tárgya ekkor nem a megcsodált, hanem a megcsodált *léte*, az ejt csodálkozásba, hogy

a másik *egyáltalán van*. A csodálkozás esetében valódi elismerésről van szó, mert az ittlét nem akar maga is csodálat tárgyává válni, hanem elválasztja magát a megcsodálttól, mert érzi a kettejük közötti lényegi különbséget. Ez azonban nem jelenti azt, hogy kívül is kerül rajta. Éppen ellenkezőleg, a csodálkozás megnyitja az egészhez való viszonyt, amely az ittlét számára így megtapasztalhatóvá válik. Előadásomban leginkább a *Lét és idő* vonatkozó részeinek elemzése segítségével igyekszem körvonalazni Heidegger hangoltság fogalmát, majd feltárni a csodálkozásnak mint kitüntetett léttapasztalatnak főbb jellemzőit.

Fazakas István

Kockázás a nyelvvel

Heidegger, Rilke halálának huszadik évfordulóján elhangzott beszédében, az embert mint a nyelvvel kockázó létezőt határozza meg. Az ember, avagy Heidegger nyelvén a jelenvalólét, úgy a költészetben, mint a mindennapok tevés-vevésében kockára teszi a nyelvet (*Költők – mi végre?*). Gershom Scholem egy Rosenzweignek címzett levelében (*Bekanntnis über unsere Sprache*) ugyancsak a nyelvvel való kockázásról beszél: a héber nyelv szekularizációja, azaz élő nyelvként és egyúttal kommunikációs eszközként való *használata* Palesztinában, kockára teszi a nyelvet és a nyelvvel együtt azokat, akik e nyelvet beszélik. Scholem apokaliptikus hangvételű levelét Derrida egy konferencia-előadás során értelmezte (*Les Yeux de la langue*). Előadásomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy mi is forog tulajdonképpen kockán ebben a játékban, azaz mi az, ami kockára van téve a nyelvvel és mit jelent az, hogy a nyelvvel együtt a beszélő is veszélyeztetve van, mi a tét. Derrida Scholem-értelmezéséből kiindulva felvázolom a nyelv eszközként való felfogásának scholemi és heideggeri kritikáját, miközben ezekből a kritikákból a nyelv egy más dimenziójának a lehetősége rajzolódik ki.

Etika és társadalomfilozófia szekció

Zárdai István Zoltán

Cselekvés és önismeret

Előadásomban röviden bemutatom az analitikus filozófia cselekvésfilozófiai irányzatán belül újabban népszerű kognitív motivációs cselekvésemléteket és az elmélet egy konkrét formája elleni érveimet. A kognitív motivációs elméletek mellett szól, hogy segítenek megmagyarázni

miért rendelkeznek a cselekvők elsődleges és autoritatív tudással saját cselekvéseikről, milyen formája ez az önismeretnek és hogyan működik, valamint az elmélet egyes változatai igyekeznek összekapcsolni ezt a fajta cselekvéseméletet az etikai kognitivizmussal is. Előadásomban a mellett érvelek majd, hogy a kognitív motivációs elméletek állításával ellentétben megmutatható, hogy nem minden szándékos cselekvésünk esetén rendelkezik a cselekvő autoritatív (nem-megfigyeléses, nem-következtetés, privilegizált és gyakorlati) tudással saját cselekvéseiről. A kognitív motivációs elméletek közül Kieran Setiya 2007-es könyvében, valamint az óta megjelent cikkeiben részletesen kidolgozott álláspontján mutatom be, hogy az elmélet bizonyos esetekre nem alkalmazható, ami az elutasítása mellett szól. Állításom szerint soha nincs privilegizált tudásunk szándékos cselekvéseinkkel kapcsolatban, abban az értelemben, ahogy a kognitív motivációs elméletek állítják, de ettől még a cselekvőnek bizonyos esetekben lehet autoritatív tudása saját cselekvései leírásaival kapcsolatban. Az előadás befejezésében ennek a jelenségnek az általam támogatott magyarázatáról szólok néhány szót.

Bernáth László

A szabad akarat elgondolhatósága

Előadásomban két, a szabad akarathoz kapcsolódó filozófiai problémával foglalkoznék. Mindkét probléma az úgynevezett elgondolhatósági-problémához kapcsolódik (*intelligibility-problem*). Az első szorosabban, olyannyira, hogy ezt szokták az analitikus szakirodalomban így nevezni: vajon lehetséges-e szabad akarat, ha elismerjük a természeti törvények létezését. Előadásomban csak azt vizsgálom részletesebben, hogy vajon az indeterminisztikus természeti törvényszerűségekkel összeegyeztethető-e a szabad akarat. Robert Kane munkásságát elemezve arra szeretnék rámutatni, hogy amennyiben léteznek olyan szabad döntések, amelyekért erkölcsileg felelősek vagyunk, akkor az indeterminisztikus természeti törvények mellett is erkölcsileg felelősek lehetünk szándékos cselekedeteinkért. Utána azt elemzem, hogy vajon Kane koncepciója abban a tekintetben is plauzibilis-e, hogyan magyarázza azoknak a döntéseknek a lehetőségét, amelyek által erkölcsileg felelősek lehetünk. Arra próbálok majd rámutatni, hogy a Kane esemény-okság (*event-casual*) alapú elmélete nem képes igazán elmagyarázni nekünk, hogyan lehetségesek olyan döntések, amelyekért erkölcsileg felelősek vagyunk. Ugyanis, ha a Kane által feltételezett jellemalakító döntések alapvetően olyan folyamatokkal azonosíthatóak, amelyekre releváns mértékben jellemző a véletlenszerűség, akkor ezek a döntések nem egyeztethetőek össze az erkölcsi

felelősséggel kapcsolatos hétköznapi meggyőződésünkkel, amely szerint a lényegileg véletlen eseményekért senki nem tehető felelőssé. Ezután azt a kérdést tárgyalnám, hogy egyáltalán lehetséges-e az erkölcsi felelősségnek olyan modelljét felvázolni, ami megfelelően alátámasztja hétköznapi intuíciónkat. Amellett igyekszek érvelni, hogy nem. Nincs olyan modell, ami kielégítően egyeztetné össze azt a két elképzelést, hogy bár nem véletlenszerűek a döntéseink, azokat mégsem determinálja a múlt és a természeti törvények együttese. Ha nem fogadjuk el a kompatibilizmust (a determinisztikus természeti törvényeket és a szabad akaratot összeegyeztető elképzelést), és a Kane-féle libertarianizmust sem, akkor – amennyiben továbbra is kitartunk amellett, hogy az emberek erkölcsileg felelősek akaratlagos tetteik jelentős részéért – be kell látnunk, hogy pontosan soha nem leszünk képesek még csak elgondolni sem, milyen is az erkölcsi felelősséget megalapozó szabadság.

Ziegler Zsolt

Az alternatív lehetőségek jelentősége és felelős önmeghatározás

Harry Frankfurt 1969-es cikkében (*Alternate Possibilities and Moral Responsibility*) az alternatív lehetőségek elvét igyekszik aláásni. Eszerint az elv szerint „egy személy csak akkor felelős azért, amit tett, ha másként is cselekedhetett volna”. Frankfurt bemutat egy ellenpéldát, amelyben a cselekvőnek nincsenek alternatívái (nem cselekedhetett volna másként), mégis felelősnek tekintjük, mivel saját maga miatt cselekedett (önmagát határozva meg). Az ágens nem cselekedhetett volna másként, mivel ha bármely jelét adta volna, hogy a kívánttól eltérően cselekedne, akkor egy gonosz manipulátor közbeavatkozott volna és kényszerítette volna, hogy a kívánt cselekedetet hajtsa végre. Előadásomban elemezni kívánom a Frankfurt példában talált oksági struktúrát majd amellett igyekszem érvelni, hogy Frankfurt célja alapvetően elhibázott. Frankfurt két célt kíván elérni egyszerre, amelyek azonban ellentmondáshoz vezetnek. A Frankfurt-példákban (1.) a cselekvő önmeghatározására alapozott felelőssége nyilvánvaló kell legyen, (2.) ám alternatívák hiányában. Azonban ilyen példát nem lehetséges bemutatni. Amellett az állítás mellett fogok tehát érvelni, hogy a Frankfurt vitákban „a szikra” (flicker) probléma köré csoportosult vita alapján véve meddő, mivel eltérő intuíciók mentén kívánja a vitát eldönteni. A szikra jelenség egy eddig még feltáratlan metafizikai szerepére szeretném felhívni a figyelmet. Végül mindezek alapján néhány következtetést vonok le a cselekvés és a felelősség viszonyáról.

Sár Eszter

A racionalitás dialektikája

Max Weber munkásságának egyik központi fogalma a racionalitás fogalma. Vizsgálódásai során szemügyre veszi a racionalitás különböző típusait, azokat a különös társadalmi és kulturális faktorokat, amelyek az egyes közösségekre jellemző sajátos típust meghatározták. Weber elsősorban arra a kérdésre keresett választ, hogy hogyan alakult ki az a Nyugatra jellemző sajátos racionalitás, amely a modern kapitalizmus kialakulásához vezetett. A varázslat alól feloldott modern kor árnyoldala szintén megjelenik Weber elemzéseiben. A fausti embertől vett búcsú, specializálódás és eltárgyasítás jellemzi azt a kort, „amely evett a tudás fájáról.” Az előadásban egyfelől az európai racionalitás sajátosságait, másfelől a világot döntően a hasznosság és hasznosíthatóság szempontjai szerint feltáró formális racionalitás árnyoldalait szeretném megvizsgálni Weber nyomán.

Joób Kristóf

Rousseau különös történelemfilozófiája

Valószínűleg nem túlzás kijelenteni, hogy a XVIII. század második fele, különös tekintettel a francia felvilágosodásra, kitüntetett szerepet tölt be a történelemfilozófiai gondolkodás kialakulásában. Ugyanígy az is elég jól védhető állításnak tűnik, hogy e történelemfilozófiai gondolkodás mellett, hogy közvetlenül vagy közvetve alapvető befolyást gyakorolt a későbbi korok történelemképére, magukat a történeti eseményeket befolyásoló tényezővé is vált. Előadásomban természetesen nem tehetek kísérletet arra, hogy e roppant témát kimerítően áttekintsem. Arra viszont igen, hogy megvizsgáljam e történelemfilozófiai gondolkodás belső heterogenitásának néhány aspektusát. A XVIII. századi történelemfilozófiai gondolkodás belső heterogenitása alatt azt a jelenséget értem, amelyre Leo Strauss is rámutat Rousseau kapcsán. A Rousseau írásaiból kipreparálható történelemkép Strauss szerint véletlenszerű folyamatként ábrázolja a humanitás kialakulását, és nem egy törvényszerű, céltételezett haladási folyamatként. Ezzel szemben viszont a XVIII. század második felében Louis-Sébastien Mercier által térbeliből időbelivé tett utópiát, illetve Condorcet, Robespierre, Kant vagy Adam Weishaupt történelemfilozófiai elképzeléseit a teleologikusság jellemzi.

Fekécs Ildikó

A társas ösztön és az értelmi képességek

Előadásomban a darwinizmus filozófiai-pszichológiai örökségével foglalkozom. Darwin természettudományos eredményei rendkívül komoly hatást gyakoroltak a társadalomtudományokra is, amelynek jelenléte korunkban sem elhanyagolható jelentőségű. Az „Én, nyelv, valóság” perspektívájából számomra különösen az a darwinista nézet az érdekes, amely szerint a mai ember kialakulásában Darwin alapvető szerepet tulajdonít az intellektuális képességek evolúciójának. Meggyőződése szerint az embert egyedül az olyan magasabb rendű szellemi képességei emelték az állatok fölé, mint például a kíváncsiság, az utánpótlás, a csodálkozás, az emlékezőtehetség, a képzelet. Nézete szerint ezek a képességek segítették elő az ember alkalmazkodását a csoportos élet változó feltételeihez és növelték a csoport belső kohézióját. A társas ösztön mindazokat a képességeket és tulajdonságokat foglalja magában (lelkiismeret, együttérzés stb., amelyek segítik a csoport és a közösség integrációját és egységét. A társas ösztön tehát az önzetlenséggel és az együttműködéssel kapcsolatos motivációk és érzelmek együttese.

Jankovics Márton

A multikulturalizmus nyelvi dimenziói

A nyelv több szinten is kulcsfontosságú szerephez jut a kisebbségi jogokról szóló elméleti diskurzusban, hiszen egyfelől a vita egyik legalapvetőbb tárgyát, másfelől annak artikulációs közegét szolgáltatja. Előadásomban a multikulturalizmus e két aspektusát szeretném röviden bemutatni. Az első vetület kiemelt jelentősége meglehetősen evidens, hiszen a(z) etnokulturális) kisebbségi jogok követelésének egyik legfontosabb fundamentumát épp az anyanyelv használatához való alapvető emberi jog jelenti. A multikulturalizmus általam vizsgált liberális megközelítése persze nem engedi, hogy a nyelvet, vagy az azon keresztül kibontakozó nemzeti kultúrát bármiféle önértékkel ruházzuk fel – ezen derivált értékeket mindenképp vissza kell vezetnünk individuális gyökereire, ha meg akarjuk őrizni a szabadelvű alapelvekkel való koherenciát. Ez a liberalizmus centrumában álló egyén nyelvbeágyazottságának feltárásán és nyomatékosításán keresztül lehetséges. Az ember megkerülhetetlen nyelvi beágyazottsága azonban egy szekundér szinten is jelentősen befolyásolhatja a multikulturalizmusról folyó vitát, melyre csak a nyelv, gondolkodásunkat strukturáló jellegére vonatkozó reflexió hívja fel e figyelmünket. Ezt a problémakört a terület

egyik legjelentősebb kortárs teoretikusa, Will Kymlicka elmélete körül kialakult polémia keretében tervezem bemutatni, melyből kiviláglik, hogy a vizsgált témakört megragadó kategóriák felállítása már kezdetektől különböző vágányokra terelheti a kisebbségi jogokról való gondolkodásunkat, ami észrevétlenül determinálhatja az elmélet – ezen deskriptív alapokra épülő – normatív következtetéseit is.

Nagy Dániel

Nigel Pleasants wittgensteiniánus érvei Friedrich von Hayek és Anthony Giddens episztemikus szocializmus kritikája ellen

A múlt század 20-as és 30-as éveiben lezajlott kalkulációs vitában az osztrák közgazdasági iskola képviselői megcáfolhatatlannak tűnő érveket dolgoztak ki a megvalósítható szocializmus ellen. A szocializmus gazdasági kalkulációval kapcsolatos általános problémákra Ludwig von Mises 1920-as vitaindító tanulmányában mutatott rá, mely írás tizenöt évvel később a Friedrich von Hayek szerkesztésében készült *Collectivist Economical Planning* című kötetben kapott nagyobb nyilvánosságot. Ebben a kötetben Hayek is kidolgozta saját, racionális költségszámításon alapuló szocializmus kritikáját, majd később, a 70-es, illetve 80-as években továbblépett a Mises által felvetett problémákon, és nem a gazdasági kalkuláció, hanem az ismeretelmélet felől közelítette meg a megvalósítható szocializmus problémáját, akárcsak egy évtizeddel később Anthony Giddens, brit szociológus is. Előadásom középpontjában az ismeretelméleti alapokon nyugvó hayeki és giddensi szocializmus kritika mellett az elméletet bíráló Nigel Pleasants wittgensteiniánus érvei állnak. Pleasants az új évezred elején alapos vizsgálatának vetette alá Hayek és Giddens ismeretelméleti alapokon nyugvó szocializmus kritikáját, és *Wittgenstein and the Idea of a Critical Social Theory* című művében bírálta a hallgatólagos tudás fogalmára építő hayeki és giddensi elméletet. Írásában Pleasants arra mutatott rá, hogy Hayek és Giddens a hallgatólagos tudást olyan ismeretelméleti ténynek tekintik, amivel a tervgazdaság képtelen mit kezdeni, és mivel erre képtelen; nincs is létjogosultsága, nem tud hatékonyan működni, ezért nem szolgálhat alternatívaként a piacgazdasággal szemben. Pleasants sajátos wittgensteiniánus bírálatából azonban kiderül, hogy az ilyen elméletek is legalább olyan bizonytalanok, és olyan könnyen bírálhatóak, mint a hagyományos ismeretelméleti szkepticizmus paradigmái, ezért nem is szolgálhatnak megcáfolhatatlan érvekkel a központi tervezésen alapuló szocialista gazdasággal szemben.

Jegyzetek

További információ:

Web: <http://phil.elte.hu/>
Mail: hall.konf@gmail.com

A konferenciát szervezte:

Támogatóink:

Elpis filozófiai folyóirat

ELTE BTK HÖK Tudományos Bizottság